

SZÉKESFEHÉRVÁRI SZEMLE

A FEJÉRVÁRMEGYEI ÉS SZÉKESFEHÉRVÁRI MÚZEUMEGYESÜLET KÖZLÖNYE

Felelős szerkesztő: MAROSI ARNOLD Segédszerkesztő: DORMUTH ÁRPÁD

Szerkesztőség: Székesfehérvár, Bognár-utca 3.

Dr. Hóman Bálint és a múzeum.

Dr. Hóman Bálintnak vallás- és közoktatásügyi miniszterré való kinevezése ünnepe volt az egész magyar kulturának, mert annak vezérmunkását emelte a magas polcra. A legnagyobb öröm azonban muzeális életünket érte. Hisz sorsa annak kezébe került, akinek a történelem talajába gyökerezett lelke, eszmevilága a múzeumokkal közös forrásból táplálkozik és aki, mint a Magyar Nemzeti Múzeum volt főigazgatója és a közgyűjtemények orsz. felügyelője, közvetlen tapasztalatból ismeri, tiszteli a múzeumok nemzetnevelő hivatását, tudományos értékét, tudja méltányolni azok működését és hozzájuk fűződő szereteténél fogva van benne készség, hogy ezt a nemes működést minél jobban kifejthessék.

A székesfehérvári múzeumnak az általános örömmön kívül külön jogcíme is van örvendezni. Azzal ugyanis, hogy Dr. Hóman Bálint, mint kultuszminiszter, elfogadta Székesfehérvár országgyűlési képviselőiségét, mintegy eljegyezte magát az őskoronázó várossal és legfőbb támasza kulturintézményeinek. A múzeum pedig külön is szívéhez tartozónak érzi magát. Hisz eddig is atyai felügyelete mellett folytatta küzdelmes életét. Elismeréseivel, államsegély kiutalásaival elsőrendű tényező volt abban, hogy a csecsemőből serdülő, fejlődésre képes ifjú lett. Most, mint a város képviselőjével még belsőbb viszony szövődött közöttük, ennek kifejezője a múzeumot megtisztelő látogatása, majd március 30-án a múzeumegyesület választmányi ülésén való megjelenése.

Dr. Hóman Bálint, mint a munka és tettek embere, az érdeklődés e kitüntető jelei mellett készséggel teljesítette a múzeumegyesületnek a múzeum anyagi támogatása érdekében felterjesztett kérelmét is. Így a Vörösmarty-társulat képképzésén a vall. és közokt. minisztérium által megvásárolt képeket, mint állami letétet a székesfehérvári múzeumnak engedte át, az évi államsegélyt 600 P-ről felemelte 800 P-re, 500 P rendkívüli segélyt utalt ki a múzeum butorzatának kiegészítésére. Mindezekért gróf Széchényi Viktor, mint a múzeumegyesület tb. tagja és elnöke előszóval mondott hálás köszönetet a választmányülésen, kérve magas pártfogónkat, hogy a magyar nemzet geniuszától megihletett szíve és lelke a múzeumot, mint a város történelmi ereklyéinek letétemesét, továbbra is tartsa meg szeretetében.

M. A.

Prohászka Ottokár és az új magyar költészet.

A Múzeumegyesület téli szabadtanításának második előadása.

— Irta: Dormúth Árpád. —

Őt esztendeje, hogy eltemettük Őt! Azóta gyászolunk. Lelkünk megnyugszik ugyan a Végtelen Akaratban, de szívünk csak nem tud bele-törődni a vesztésébe. Azóta keresünk, keres-sük Őt az életben ma is, mert a test elporladhat, de a lélek él. Ott él Prohászka Ottokár a katolikus charitas hatalmas arányú mozgalmában, ott a kül-telkek, a világvárosi banlieu pasztorizációs mun-kájában; az anyagi válság közepette meg nem ingó lelkekben, ott a mai ifjú katolicizmusnak a tétlen túlajdont, az öncélú tőkét ostorozó kemény szavaiban! Őt esztendeje, hogy a test pihen s ime a lélek aktívabb mint volt valaha. Meleg harangszava nem kondul bele többé a vágyakozó lelkekbe, de gondolatainak tovaragadó hulláma elborítja lassan a magyar horizontot; életpéldája a jövő katolikus emberét van kialakítóban; dia-dalmas világnézete pedig a művészet ihletője, mely ellenállhatatlan erővel viszi előre az új ifjú-ságot, az új életet!

„Nem kell sajnálni a lángot, hogy ég. Lobog-jon! — mondta a nagy Püspök egyik gyászbeszé-dében. — Az a zenéje. Sajnáljuk inkább az üsz-köt, mely lángot, lobbot vetni nem bír. Ne saj-náljuk azt a lángot sem, mely fenn az agyban, vagy a szívben ég, sokaknak biztatására, épülé-sére, üdvére. Ne sajnáljuk az embert, aki elég!” Ilyen fennlobogó láng az Ő lelke. Az ember el-égett, de lelkének hivatása, lelkének zenéje az, hogy lobogjon továbbra is nekünk a sötétségben és mutasson utat az új élet felé.

Mi hát lényének az a csodás ereje, mellyel ma is felgyújtja az ember-lelkecmécseseket, mi az a hatás, mely lényéből kiáramlik, mint látha-tatlan erőhullámok a magyar kozmoszba s mik azok az érzékeny vevőkészülékek, melyek az ő lelkének hullámhosszára beállítva saját szívük hangszóróján visszazengik a késő századokba?

Hogy erre a három kérdésre feleletet ad-hassunk, rá kell először világítanunk azokra a körülményekre, melyekben hivatottsága ember-feletti küldetészerű tüneményé fejlődött ki.

— Mint Mózes, az Ószövetség nagy vezércsil-laga jött a hamis istenségeket imádó nép közé. Arcán még látszik, hogy Sion hegyéről jön és Istennel be-széli. —¹⁾ Magas, nyílt homlokán az isteni közelség sugárzik, szeme fölött a tudás és akarat hulláma és odabenn a mély tekintetben a végtelenből tün-döklő nap befelé mélyülő s onnan meleg sugárzó szeretettel ránk mosolygó képe tükrözik. — Ő nem hoz kötáblákat és haragot a szemében — ez nem az Újszövetség stílusa — pedig önhitt, merész, kiméletlen arcokkal áll szemben a századforduló liberalizmussal átítatott társadalmában.²⁾ — Ez a nép régóta nem hiszi, hogy a dogmák az élet forrásai, az ostorozó beszédre pedig cinikus mo-

sollyal vagy vállvonogatással felel. Elrontott, fer-degondolkozású, eltépett szívű emberek, — amerre körülnéz. És ime szólni kezd hozzájuk: s amiről beszél, nem valami szentírási idézet magyarázata, hanem önmagukról szól, a szívükbe néz, s on-nan veszi a témáját. Felfigyelnek, érzik, hogy az az ember, aki most ott fönn áll, az résztvevő embertársuk, aki érzi az ő fájalmukat: hogy va-lamijök hiányzik, hogy valamennyien reménytelen kincskeresők vagyunk ezen a földön. — És ime észre sem veszik, hogy Prohászka már nem az ő mindennapi fájalmukról beszél, hanem hom-lokán kigyúl a soha el nem száradó kenet fénye és ragadja őket ellentállhatatlanul a hit, az Evan-gélium jó földje, az Isten országa felé. A Szent-lélek fuvallata suhan a fejek felett és megéri a szíveket. Nincs már bozót és útszéli tövis, hol a mag meddő marad, — új életkedv tüze csil-log az ő konferenciáiról távozók szemében, mint azt gyönyörűen mondotta: *Bárd Miklós*:

„Szárnyal a szó, — s én elámult gyönyörbe
Nézek a fényben sugárzó alakra;
Mintha az Úr fehér postagalambja
Szállt vón' alá a katedrára
Egy égi tüzenettel a nyakába
Azokhoz, akik kegyelemre lettek.
Beszél... öröme gyulladnak a lelkek:
Ez az ember itt az élő Üzenet,
Alig lélekkzik a gyülekezet,
De egy bűnös, a negyedik padba,
Nehéz fejét, gyerekként odahajtvá,
Halkan juhádzik, boldogan zokog.
Kívül az élet, amint elrobog,
Halkit a közel utca fordulásig.
Az Isten papja konferenciázik.”

(Magyarország gyásza. Bp. 1927. 246. l.)

— Igen, Prohászka mindig az emberek ajtaján nyitott szívünk titkos bánataira s mikor távozott, tárva hagyta maga után az Isten országa felé a kaput, hol maga járt előttünk.

Jó vezető volt. Ismerte a lelkivilág rene-gtegét és Dante részvételével nézte idegen lelkek poklát; mert pokol volt a századvég emberének lelke, beteg volt a lélek. Uralkodó csillagzata a tudomány, a tiszta ész és a megismerés lett. Jel-szó az ember szabad fejlődése Rousseau nyomán s minden újabb vívmánnyal fegyvert kovácsolnak az Egyház ellen, hogy Voltaire-i göggel mondják: *Écrasez l'infâme!* — A Szentírás nekik nem Is-ten szava, hanem filológiai viták alkalmas tár-háza. — Az ember túltesz lassan a renaissance kor gögös pogány félistenein, kik egyéniségük túlradó kultuszában elvakultak. — Az ujkor em-bere atheistává lett! — De a lélek napot kíván. Jönnek a művészek: Wagner, és azt mondja: hitre van szüksége a modern embernek, legyen hite a művészet! Jönnek a bölcsek, Nietzsche és

^{1) 2)} Menczer I.: Prohászka. Kecskemét 1923.

Schopenhauer és azt mondja: higgyen az ember önmagában: legyen Übermensch! Jönnék a költők: a sötét Ibsen, a muzsikruhájú ködös Tolsztoj és profétizálni kezd a kultúra átkos voltáról.

Prohászka nem filozofál, hanem ráborul a betegre és lelket lehel belé. Filozófok! Mit spekuláltok? — mondja. — Egy kell a betegnek: élet! Életet adjatok neki, ne problémákat! Valás nélkül problémákat fölvetni tudtok, de megoldani nem! Ti a modern embernek új ideálokat kerestek. Nem az kell ide: *adjatok neki az örök ideálokat, de modern stílusban, modern köntösben!*

Prohászka egyszerre új csiszolást ad az örök igéknek, mint a köszörülés a megunt régi gyémántnak. A kő ugyanaz, de a ragyogása pompásabb. A kereszténység nem a múlté — hangoztatja — a legmodernebb ember is lehet mélyen keresztény. Minden ember élni akar, a modern kor világnézetei azonban pesszimizmust, halált hirdetnek. A halált pedig csak egy győzi le: az a diadalmas világnézet, mely már itt e földön egy örök világrendbe kapcsolja be az embert. Egy erkölcsi világ gyökérszálai nyúlnak belénk. Idelelni összedőlhet minden, ez az isteni világrend akkor is biztosan áll. A világnézetek tengeréből *mint izzó nap emelkedik ki ez a Prohászka féle idealizmus! Ez az az erő, mely felgyújtja az ember-jélekmécseseket!*

Prohászka vonzó szépségében mutatja be a keresztény világnézetet. Részvétellel látja, hogy a tudományára, művészetére annyira büszke ember arca elborul, mikor a halálra gondol. Mert az a világnézet, melynek gyökerei a földből táplálkoznak, — nem ad halhatatlanságot.

„Az ember feljő, lelke fényfolyam

A nagy mindenség benne tükrözik

— mondja Vörösmarty a Csongor és Tündében —

Megmondhatatlan kéjjel föltekint,

Merőn megbámul földet és eget;

De ifjúsága gyorsan elmúlik,

Erőtlen, aggott egy-két nyár után,

S már nincs, mint nem volt, mint a légy fia.”

Tebát az az ember, aki oly műveket alkot, — mint a Sixtina Madonnája a kölni dóm; Tannhäuser, Divina Commedia, Faust, Ember tragédiája csak annyi mint a „légy fia”? Ennek a sötét gondolatnak ellentmond szívünk és eszünk. Az ember halhatatlanságra vágyik, de nem a faj, hanem az egyén halhatatlanságára. „Minden, ami itt szép, igaz és jó, egy elfojtott életnek várakozási stádiuma, — mondja Prohászka. — Egész földi életünk e várakozás jegyében áll. Mindenütt készülődés folyik s ahová leszállunk, onnan felrebbennek.” „Minden, ami itt körülöttünk van, nem arra való, hogy ide kössön, hanem, hogy vágyat ébresszen bennem egy mérhetetlen világ iránt, melynek ez csak halvány visszfénye.” „A természet, művészet, tudomány, technika ki nem elégítik az embert, hanem az Isten felé mutatnak, csupa útjelző tábla, mely azt hirdeti, hogy egy jó élet távolságra van a haza, ahová a lélek való!” Ezt sugallja a fű, fa, virág, ez a sóvárgás szól Beethoven IX. szimfóniájában Schiller szavain keresztül:

„Ó Freude du ewiger Götterfunke“; ez él szívünk titkos vágyaiban.

A modern ember szomjas lelke mohón issza a tanítást s ime ámulva veszi észre, hogy lelke liberális racionalista átfestésén átalút az elfeledett Krisztus arc, mint az Aja Sophia kupolája alatti mohammedán arabeszk alatt az ősi beégetett, töviskoronás Krisztus-arc körvonalai: Anima naturaliter christiana! — Ez a belső megmozdulás fölveri a lélek csöndjét és a még ingadozó ember gondolatai ott rajzanak Krisztus körül, mint a megriadt galambserg a templomtéren. Nyugtalan lelke már nem tud szabadulni a vonzástól, ledobja terhét és belép a templomba, az Úr szentélye elé leborul: „Ó Krisztus-arc! Homályban állunk; a sötétség perspektívái nyílnak körülöttünk. Ez éjben Légy te a mi víziónk, légy te a mi vezetőnk dicsőséges szép Krisztus! A Túlvilág tornácai-ból az Élő vizek forrásához vezette a modern embert. Prohászka egy generációt lendített át a holtpontra s a megrekedt vizeknek utat nyitott a tenger felé. A holt vizekből élő vizek lesznek, hol a habok lágy zsolozsmája zsong, hol a végtelenség ritmusa zeng mindenben, fűvön és virágon, kavicson és bokron, távoli hegyek kékjén s a tölgyerdő smaragdján s láthatatlan szálak indulnak ki napsugarba, mint vékony pókhálósálak a túlvilági magasságokba: Istenhez.

A tárgyak e felső megvilágításban sajátos reflexet kapnak. Most értjük csak meg, hogy a világ mértéke a lélek! Az „Élő vizek” partján jár Prohászka. Im egy rövid vázlat az „Élő vizek” tájairól: „Mennyi szeretet ömlik el a tavaszon, mikor a tél merevsége lazul, ébrednek a természet titokzatos erői s mindenütt új élet fakad. Mikor a dombok bársonyos szépségbe öltöznek s az ifjú gyepek, az erdő májusi zöldje mint fejedelmi palást borul a hegyek vállaira. Vagy mikor az Úr a földeken esőt hullatva, áldva jár. Mikor csiráztatja a vetést, ezt az évente visszatérő csodálatos kenyérmegújulást. Mennyi szeretetről beszél az este, az alkonyi harmat, melyben éjszaka fürdik a rét és az erdő. És az újra nyíló reggel, a fák és bokrok csillámló harmata, az ezernyi finom pókhálósöttes, mely ezüstözve veri széjjel a napsugarat. És a hanyatló fénykorong a csendes órán, mikor hatalmas szinkamrájából az ég alján hosszú sávokban kirakja a nap a biboros, violás, tüzes, aranyos fátyolszöveteket s a hullámzó szintengeren a felhőpárkányok mögé hanyatlik a napnak forró ábrázata. Mennyi törtetés a füvek, a vetések növényében, a rügyek duzzadásában. Micsoda félelmetes erővel húzza fel a nap a bokros sűrűből az erdőnek törzsökös óriásait, hogy kinőjenek onnan és beleágazzanak az égnek kék teljességébe. Mennyi mozgás a szelek és viharok, a fellegek és esők járásában, e zivatar szárnyakon nyilsebesen utazó vitorlások vonulásában, a villámok vonaglításában, az ég méltóságos morájában, a záporok susogásában, a kavargó hópelyhek karácsonyi táncában.

1) Menczer I.: Prohászka.

Mennyi lendület a futó patakokban, az Alpok zuhatagaiban, a Niagara siketítő bűgésében, félelmetes vízomladékaiban, a Nilus árjának szélesritmúsú lüktetésében. Mennyi a tengerek örök nyughatatlanságában, viharverte vízcsúcsaiban, dübörgő mélységeiben! És a földnek, a csillagoknak szédítő forgolódásában egymás köré hajított végnélküli kavargásában a mindenség határtalan párkányáig... (Proh. Ottokár: Összegyűjtött munkái VII. k. 262—263.)

Ime Prohászka misztikus extázisa eleven ritmussá válik és megteremti a lelkiélet költészetének stílusát! Az „Élő vizek forrása” a misztikus lélek földi révbe érkezése. Úgy állunk az ő világa előtt, mint Arany János Dante lelki mélysége előtt, melynek vízióiban: „Ránk száll a szférák félelmetes csendje, hol az Örökkévalóság szárnysubhogása sodorja a percnyi emberétek millióit.” Fölötte az Isten lelke lebeg és „nem ismert világnak érzi nyomását az ember.” Prohászka Istent itt már egész közelről hallja. Érti, hogy szemei rászégedőnek s a szavak fátyolán keresztül ott áll Ó, a lélek jegyese! Ime a minden idők Prohászka, aki mindent „Sub specie aeternitatis”, az örökkévalóság látószögéből tekint!

Ezek az erőhullámok, melyek lelkéből kiáradnak a magyar kozmoszba.

Az örök szépség Prohászka lélekhárfáján örök harmóniákat pengetett és mély zengésére rezonált a magyar ég ezernyi húrú emberhárfája. Itt válik Prohászka, a filozófus, — művésszé, a lélek művészévé; itt válik a tudós költővé. — Mert ki a költő, ki az igazi művész? Az-e, aki formai tökéletességgel képes szavakba öltöztetni virágba pattant gondolatait? Az-e, aki finom ecsetvonásokkal a természet ragyogását, vagy bágyadt halódását képes vászonra vetíteni? Az-e, aki érzékeny vésővel Milói Venust képes elővarázsolni a hideg alakatlan márványtömbből, vagy az, aki lelket lehel az anyagba, aki a Végtelen ezerváltozatú húrjain örök melódiákat dalol, aki csodás pompájú szinkép ragyogásában visszasugározza a Napot, aki visszasugározza az Istent? Prohászka ebben az értelemben a legnagyobb művészek és költők között foglal helyet. Szeméből az örökkévalóság sugara fénylik, lelkében az örök élet ritmusa lüktet, szaván és gondolatain Isten végtelen harmóniája tükrözik. — Nincs igazi halál — hirdeti más helyütt „élet van a halálban is”, csak „más világ, új világ” az, melyen át a koporsó vezet. Új világ, mely „tele van a végtelenség perspektíváival, ahol végtelenbe menő utak ingerlik a szellemeket s ahol mind-mind megy és megy és nem pihen; világ az, mely mindenestül úton van, úton a fák, a bokrok, a hegyek, a vizek; úton az utak s útra kényszerít a tudat, hogy „magnum iter” s nem érünk a végére”... „Itt a földön minden lapulni akar, a hegyek is lekíváncoznak: ott pedig minden nyúlik és feszül föl s kinő a végtelenbe; a lelkek mint érző hegyek, mint élő dómok emelkednek s nyúlnak föl, gondolataik, vágyaik mint a léleknek rezgése s kisugárzásai a végtelenbe.” (Tulvilág torn.)

Prohászka, a költő lélekáramai kisugárzottak a magyar kozmoszba és a sötétségben kis villanóvilágok kigyúltak — költői lelkek, kik saját lelkük hangszóróján át százszoros erővel zengik az örök dallamokat, melyeket a mester dalolt.

Főleg két irányban hatott Prohászka modern magyar költészetünkre: 1) nyelvének zenéje, nyelvének mozgalmas élete révén és 2) tanításának, életművének útján: az emberben kifaragott Istenarc magnetikus vonzóerejénél fogva.

Minden művészet anyagban jut kifejezésre. A költészet anyaga a nyelv. A költő valahogy megteremti a maga nyelvét, amelyen szólania kell s amelyen kívülállóan nem szólhat. Prohászkanak is van költői nyelve. Ez a nyelv a „nagy stílus” nyelve — mondja Dénes Tibor. — Ebben a nyelvben valami különös, vibráló lélek van. Ez a lélek adja még azt a különös ritmust, azt a fájdalmas melódiát. Ebben a nyelvben van valami szlávok tragikum. Apró mondatok, halk szavak, csöndes zenék, kicsiny megszakítások, elfojtott sóhajok. A hangnem mindig moll. Nincs benne durós átmenet, soha fortissimo, csak piano. A románc, a balalajka felséges belső ritmusában énekelnek az ő kékszinű hangjai. Az ő költői nyelve kicsit fájdalmas, kicsit halk, de nagysklájú. Csak ezen és csak ő tudott rajta énekelni.¹⁾

Nyelve mint nála minden: élet, minden átélésből, valóságos megtapasztalásból, végigélésből fakadt — mondja Sik Sándor.²⁾ — Istent, például önmagában, a saját lelkében látja, mintegy belső ölelésben, „Ha magamba nézek, — mondja — öntudatom mintegy a barlang szája s azon át s abból ki, fölséges szép, éteri, verőfényes világba nézek. Beléd nézek, téged látlak.” „Érezlek s élvezlek”. Minden szava a víziós képzetkörhöz tartozik: nézés, látás, befelé nézés és átérzés. Ugyanez az üde élet, bensőséges melegség, víziós képsorozat színes tónusokban sugárzik végig a természetben. Valami őseréjű és mégis gyermekien naiv odaadással tudja átadni magát a természetnek — írja róla Sik Sándor. — Asszisi sz. Ferenc az Isten trubadurja jut eszünkbe, mikor a természetben való örömről beszél. A természet neki „élet-esszenciát” lehel. Ezt leheli a kakukfű, a fehér és sárga margaréta, a harangvirág, a zsálya, a gyűszűvirág. Szívja is magába, mohón veti magát az élet és erő ez áramába. A természetből veszi érzéseinek szimbolumait is. A pálma, fahéj, ciprus, olajfa, balzsam — írja — a szent Szület jelképezi, a hajnal pírával, a hold aranyos sugarával színezi; a puszták fűvének illatával köríti fenséges női alakját, olajat és drága kenetet önt fejére; ajka neki olyan, mint a karmin-szalag; a drága kövek csillogásából készíti a mennyország mozaikját s a tavasz szeretete, mely a cserje bimbóját, s a patak vizét dagasztja, az örök szeretetnek tavaszára figyelmezteti, melynek szem nem látta, fül nem halotta szépségeitől a szigorú aszkéták szíve dagad.³⁾

¹⁾ Dr. Dénes Tibor: Prohászka a költő, Élet. XXII. évf. 445 l.

²⁾ Sik Sándor: Proh. Ott. a költő. Magy. kultúra 1927. 345—346. l.

³⁾ Sik Sándor: u. a.

A természet át van szellemesítve képeivel. Minden szava életet lehel, szint, ragyogást ad, mintha valami összesűrített életfluidum, mint alvó helyzeti energia élne szavaiban; mely legott át-tüzesedik, feléled, életté, mosolygássá válik, mi-helyt az Ő szemének látószögéből tekintve az isteni szépség visszatükrözését, a győzedelmes életet festi. — Hasonlatai megkapóan igazak, reálisak, melyek egyszerre szemléletessé teszik gondolatait. A világ fiainak „marhacsapásairól” beszél; sötét, hideg, jégvermes gondolatok; ösztönös, vad, bozontos emberi természetről; vaspatkós erőszakról; rothadó elkásásodó népekről, az érzékiség örökös fortyogásairól; az ázsiai ember kedélyéről, mely nem himes rét, hanem békanyálas, hideg víz; A farizeusok: a ragyogó májusi napkelet háttérben cirpelő nagy böregerek; az apostolok: bükkök és sólymok, töretlen szűz föld.¹⁾ Nemcsak képei élnek azonban, olykor egész gondolatsorai mint valami ősi ritmikus teremtoárban hőmpölyögnek tova. Alig kezd gondolkozni, beszélni valamiről: a gondolat rögtön megelevenedik és alakot, élő plasztikus alakot ölt. A keresztről elmélkedik, mely ott áll magasan az éjben, a bűnök sikamlós országútján. Egyszerre látomása támad: „Azután leemeli sebzett kezeit s lábait az Úr Jézus a szegekről, lelép a keresztről s elindul a bódult világba, melyre oly nehéz a szíve s véres kezeivel borogatja az ifjuság fölhevült homlokát, meghinti a tiszta leánylilákat liliumait, a rothadó világ fekélyeire ráborítja lázas sebeit s mint Elizeus hajdan a halott fiúra, úgy borúlt rá a szenvedő Krisztus sebzett testével a világra. Végigmegy a családok szentélyein, parketten és taposott földön; a családi otthonok falára fölakasztja tövisszoros arcának képét. Elmegy a múzeumok, színházak, táncteremek, klinikák, szanatóriumok, tébolydák mellett; megrendül és sír, mint egykor Jeruzsálem fölött. Ő jöjjetek utánam s küzdjétek; jöjjetek közelebb, ha gyöngék vagytok; éreztétek meleg szívem s vérem lehel. Küzdjétek a vérontásig s kérjétek a kegyelmet szenvedésemre való tekintettel, győzni fogtok!” (Elmélkedések. Proh. Ott. összegyűjtött munk. VII. K. 109. 1.)

Fantáziájának másik tulajdonsága, hogy sohasem hagyja el a földet, a magyar talaj valóságát. Az Isten kegyeiről beszél, de nem felejtkezik el a muskátliról és szegfűről. Mint valami hatalmas Dürer metszet, vagy Cranach kép áll előttünk az evangéliumi kép, de magyar köntösben, magyar tájjal, naív gyermeki melegséggel, az otthon illatával. Ir a „kenyérillatú csók”-ról; karácsony éjjelén a szent szűz keble attól az édes tejtől dagad, mely az Istennek első élete lesz; ajkára az a méz van kiöntve, melynek csókja és mosolya a gyermek Jézus első élvezete. — Valami puha, meleg, érzelmes légység van színein. Innen fakadnak az olyan hasonlatok, mint az édesanyáé, aki eltakarja gyermeke elöl az arcát, aztán ránéz, hogy mosolyra gyúljon. — Vagy ilyen sorok:

¹⁾ Sik Sándor: Prohászka Ottokár a költő. Magy. Kult. 1927. 347. 1.

„Gyermeki szemmel nézek Isten s jövőm s örök céloom szent homályába. Sötét szobákon szaladok végig Atyám karjaiba — beleszaladok mint a templomtéren játszó gyermek a templomba egész az oltárlépcsőig s ott elbeszélék Jézussal s csókot hintek feléje.”¹⁾

Ez a nyelv, ez a stilművészet szülte a magyar katolikus szimbolizmust és hatott ezen keresztül modern költészetünkre általában, a líra központi napjával az Istenkeresés problémáját tűzve. Prohászka írásai — írja Alszeghy Zs.²⁾ — ébresztették a katolicizmus poétáit arra a tudatra, hogy a mi vallásunk a misztikus mélységek és magasságok kincsháza, mely szinte megköveteli az egyetemes művészet legsejtetőbb stílusát: a szimbolizmust.

Erre a vallásos szimbolizmusra gondolunk mindjárt Harsányi Lajos és Sik Sándor nevének említésénél.

Harsányi Lajos izzig-vérig szimbolista. Hatalmas költeményéből a „Hagia Sophiá”-ból a hét szentség misztikus oszlopaire épített lélek palota, az Úr papjának fenséges hivatása tárul elénk a költői képzelet, képek, szavak, szimbolumok színes, zengő köreiből.

„A szimbolikus kifejezésnek kevesen alkotnak meg oly pazar tárházát, mint Harsányi — írja Várkonyi³⁾ —, fantáziája a liturgikus színek arany, bibor, lila és smaragd kápkázataiban ég és tömör illatokban fürdik, mint az alkonyi nap áldozata a virágpáros mezők fölött.” Minde festői képek zenei ritmusában, a szimbolumok csodás fantázia épületéből Isten túlvilági fényességét ép oly napraforgószemekkel nézi, mint Prohászka a Sárret, Velencei tó, Pilisi hegyek csodáját. Benne is megelevenedik a színes Rábaközi táj, a Fertő csendje, a Dunántúli napkelte és a hold ragyogása. Lelke két oltáron pihen: „a szent kereszt számolyán és a nagy természet Istenhez emelkedő csodái előtt.”

„Az élet muzsikája” és a „Toronyzene” c. kötetében a tájszínek csodás szívarványát varázsolja elénk, mely ölelésével ráborul a földi létre és összeköti a végtelennel. . .

„A hársvirág most permetez a tóra.
A nyári est reám borul,
És ütni kezd halkán az ihlet-óra.

Messziről jö a szénák illatárja.
Örök titkú könyvét az ég
Csillag betűivel halkán kitarja.

Valahol bűg egy mély gordonka hangja.
A pitvarban a gyermek
Álmos fejét anyja ölébe hajtja.

Nyugalom van, a madár alszik bokrán,
Ó, asszonyom, Szűz Mária,
Én ily szent alkonyatkor gondolok rád!”

(A hársvirág most. . .)

¹⁾ Sik Sándor: Prohászka Ottokár a költő. Magy. Kult. 1919. 348. 1.

²⁾ Alszeghy Zsolt: A XIX. század irodalma.

³⁾ Várkonyi Nándor: A modern magyar irodalom. 261. 1.

Ég és föld szintézise az, ami Harsányi költészetében Prohászka emlékeztet. Az „Élő vizek forrása”-nak fensége pedig a Hagia Sophia misztikus lélekpalatájába vezet.

Sik Sándor költészete nem ilyen erős kapcsolatú a konkrét természeti milióival, de az ő lelke is csodás palotákban száll végig: összeszedi az idők kelyhéből az Istenfogalom himporát és a világegyetemnek csak imával elérhető Istenét, díszíti vele, közben az olvasó lelkébe a szenvedés szeretetét és az ima kegyelmét sugározza. Sik Sándor szimbolizmusa tele van hangulattal, reflexiói szányat kapnak, kivétődnek az én-ből és Istenben a lélek, a világ s a végtelen egyazon tartalommal találkozik. Egyszer a reflexiók árja belül indul meg és Istenben végződik, mint a „Belülvalók mécsé”-nek lélekfénye. (Alszegey Zsolt: A XIX. sz. magyar irod.) (A mécses . . .) Máskor a természet ölen fakadnak lelkében a szimbolum-jelentések

Ezernyi néma sejtalem,
Titkos sugalmak vágya kel,
És átszűrődik lelkemen.
A tó . . . a tó titkot lehel.
Átsző mindent e lehelet.
Minden titok, amerre nézek,
Nedves köd ül a tó felett.

A tónak lelke megigézett.

A némaságba belevesz
A gondolat, a képzelet.
Igen. Az első reggel ez:
A Lélek a vizek felett.
Isten minden mindenbe még.
A lét fogan.

A tónak lelke megigézett.

Igen: A Lélek lebeg itt.
A végtelen! A végtelen!
És elborít és elmerít, . . .

A tónak lelke megigézett.

És halkán és önkénytelen
Imádság fogan ajkamon
Arcod előtt, ó végtelen.
Imádkozom, imádkozom.
És bennem föllobog a fény:
Mely elveszett a vak homályban,
A fényes Végtelen ölen
A lelkem, lelkem megtaláltam!

(A tó lelke.)

Sik Sándor költészete az „Elmélkedések” hangulatát szórja felénk. annak belső ritmusát harangozza a világba.

Prohászka idealizmusára, új szintézisére vezethető vissza Harsányi Kálmán és Reményik Sándor szimbolizmusának, hangulatköltészetének nem egy vonása. Nemcsak a nagy püspök alakja vonzotta őket magához, hanem a lelkük mélyén ott rejlő Istenarc, melyre új kifejezéseket, színeket, szimbolumokat találtak benne és a kath. szimbolizmus költőinél, nem utolsósorban Sik Sándornál, bár a francia Verlaine és Jammes és

a német Rilke is hatottak rájuk. Harsányi Kálmán teljesen egyéni költő, ki örök emberi problémákkal birkózik. Csodás szeretet él benne, amely mindent testvérként ölel, mindent tesvérré magasztosít és a lélek életét keresesi:

Jelszók, lobogók, véres virágbilincsek az életem utján
Fölmarkollak és beleszórlak a múlt meddő ölébe,
Hervadatok ott, ne bennem.

Szabad akarok lenni, béklyótlán, nyugózetlen: — ember,
Lélek, nem állat ember, szárny, nem égig nyúló korlát,
Szellem, nem csaváros-kerekes agygép labirintus,
És szív, szív, kamrátlán, teli szív: istenfia!

Minden jelszó, a legragyogóbb is gyilkosa más ragyo-
[góknek,

Minden lobogó dárda, mely hasogat más dárdás lobo-
[gókat

És álmodozó gyermekszíveket szúr halálra.

Nem kell lobogó, csak a nagy lobogás kell, az örök
[fény . . .

Életet akarok, életet, nem szavakért ölni-gyűlölni
[tudást!

Nem, nem a régít, valami mást!

Egymást harapó szívek helyett ölelő karok összefonó-
[dását,

Határkövek s falak helyett, sorompók s tilalomfák
[helyett

Egyetlen medrét az összetartozásnak,
Eggyélevést;

Eggyélevést láng-nap s jég-hold alatt e kérésztű föl-
[dön.

Jelszók, lobogók, véres virágbilincsek az életem utján.
Fölmarkollak s beleszórlak a múlt meddő ölébe,
Hervadatok ott, ne bennem.

Bennem, ha nyílik, már csak ama nagy, nagy lángvirág
[nyílik,

A mindenséget betöltő virág,

Melynek gyökerét egy bánatos Isten könnye locsolja.
(Minden lobogó dalárda.)

Reményik Sándornál a benső élmény Prohászka ihlettsége párosult a francia Paul Valéry által képviselt poésie pure, a tiszta költészet fogalmával. A formai, technikai cizelláltság mellett az értelem gyémántcsillogásának olyan tisztult fénye ragadja a költőt a teremtő lendület olyan intenzitására, amely lényegében tiszta miszticizmus, a költészet legnemesebb anyagának miszticizmusa. Csak költői lélekműhelyének két ragyogó alkotására mutatott rá: misztikus látnoki lelkületének két finom kristályüvegére: „Mikor a delta a forrásra gondol” és „Fáklya a verem előtt”

A folyam fut az óceán felé
S medre ijeszítően kiszélesül.
Intenek néki messze fároszok,
Habján hajó ring és sirály repül,
Eltépett malmok ellebegnek rajta,
És úsznak bölcsők és úsznak koporsók
És úszik egy-egy fölborított sarka,
És úszik szenny és virág vegyesen.

S ahogy közeled.k az óceán felé :
 Vize a hajdan kristályos nedű
 Nem érdemes már, de sós és keserű,
 És keserűn és adázúl rohan,
 S gúnynak érzi, ha valaki megáll,
 S döbbenve szól: mi hatalmas folyam !

Akkor a delta a forrásra gondol,
 Amely körül fekete fenyők állnak,
 És csend van, csak a juhnyáj kolompol.
 Nincs vad meder és nincs pocsolyás árok,
 A fűben szivárog egy halk erecske
 És azt hinnéd, hogy mindjárt elszivárog.

A forrás mellett ül egy kisfiú,
 Tiszta kezét a vízbe mártja,
 És ezt a folyam deltaig érzi,
 S a boldogságtól megre meg a partja,

(Mikor a delta a forrásra gondol.)

Indirekte Prohászka hatásnak kell mondanom a legújabb költői nemzedék kiváló képviselőjének: *Horváth Bélának* Claudeli inspirációból kinőtt virágait is:

„Én jel vagyok, ki Téged tükröz itt, én nyom vagyok
 ujjad nyomán, a Te nyomod,
 Tebenned voltam, amikor még nem éltem
 és most lekem, a Te templomod.”

A legújabb líra költői nemzedéke azonban egy lépéssel tovább megy. Néki a természet nem a hangulatok hamvvedre, nem szimbolumokká szublimált világ. Objektív keménységgel szemléli a világot, a mélyére akar nézni a dolgoknak. Az a felfogása, hogy mindennek rendeltetése, célja, hivatása van ebben a világegyetemben s az egyén, ha költő is nem szuverén, nem az individualizmus féktelen d'annunziói típusa, hanem etikai lény, akiben magasabb kötelességérzetnek kell parancsolnia.¹⁾

Ez a modern tárgyas költészet nálunk ismét csak Prohászka diadalmas világnézetének tárházából merít, nem nyelvéből már, hanem szociális eleművéből, tanításának Isten és ember szeretetéből, amikor a szent-ferenci életközelséget; természet és ember testvériséget; a tevékeny szeretetet, emberbaráti érzést, krisztusi szocializmust és végül Istenben elolvadó naív gyermekséget tűzte ki költészete vezető eszményeiül.

Ugyanaz az elgondolás ez, mely „*Ideale Sachlichkeit*” néven most új tartalommal tölti el a modern német költészetet. Ennek az iránynak lelke mai magyar költészetünknek egyik fénylő napja: *Mécs László*. Az ő költészetét nem kell taglalnom, Talán nincs senki, aki ne hallotta volna a „Királyfi három bánatát”, „A gyermek játszani akar”, a „Vigyázz állásban”, „Rohanás a tavaszban”, „Aranyos kicsikém” csodás ihletű költeményeit. Mécs László „hívó és harcos énekét a legszegényebbek, a legkitagadottabbak szolgálatába állítja, a szeretett vízében akarja megfürösztetni és a tisztaság testvériségében eggyé szeretné olvasztani az emberiséget” — írja Kállay Miklós.

¹⁾ Kállay Miklós: A magyar költészet új ösvényein, *Magy. Szemle* XVI. K. 345. I.

Nem a prohászka tevékeny emberszeretet, krisztusi demokrácia és szocializmus gondolatköre-e ez? Már nem szimbolumok, képek, belső érzés hullámok harmoniája ez, hanem életvalóság, belső tárgyiasság, mely előtt valóságcél lebeg! Ez tárgyi költészet, mert anyaga, tartalma az élet — a krisztusi erkölcs látászögéből szemlélve. — Mécs Lászlónál „a sötét tónusokból, belső háborgó zengésekből mindig harmónia fakad, a szociális nyomoruság infernóiból, diadalmasan zeng ki, a bizalom rendelkezhetetlen optimizmusa” Mécs László ideálja, a mai elesett embernél emberebb ember, belülről megváltottabb, szabadabb, tevékenyebb és testvéribb ember! A vadócokba rózsát akar ojtani, hogy szebb legyen a föld!

Az új ember az assisi poverello örömitas lelkével áll majd a világba, vidám, gyermeket lélekkel örül az életnek, mint a költő, és Kristófként menti át a tiszta, ártatlan gyermeteget az ó világ fekete, zagyva vizén keresztül az új világ boldogság szigetére! Az új ember lelke életöröm és aszkézis egyuttal, kegyelemdús szerető testvériség, mely magába öleli az egyetemes kereszténységet, sőt tovább úgy embertestvériséget hirdet, küzdelemre nem is gondol, boldog gyermeki mosollyal néz mindig Isten arcába: (*Visszamosolygok az Istenre!*)

Szelidebb, inkább szemlélődő *Kocsis László* lírája. Színei nem kápráztatnak bíbor és arany tündökléssel, nem nehezülnek rá komor nehéz árnyékok sem, hanem gyengédek, szelídek szinte a XV. sz. dominikus mester Fiesole esetére emlékeztetnek.

„Kolostori csend, életem zenéje” mondja, azonban a kolostori interieure, templomi csend, umbriai tájak lágy zöld tónusa mellett lelkét Szent Ferenc alakja, ihlette és boldog testvéri öröme ajzotta lelke húrjait. Ebben a természet és ember testvériségben rokon Mécs Lászlóval, kihez egyébként baráti szálak is fűzik és ebben rokon Prohászkaival is, kinek ihletett képgazdasága ott tündöklök Kocsis László költői stílusán is.

Az új spirituális költészetnek még több képviselőjéről lehetne beszélni: *Székely László*, *Bárdos Németh János*, *Pável Ágoston*, *Nagy Miklós*, *Rónay György* mind az új szociális életérzést hirdetik, „a másokig lenyúló, segítő szeretetet.” Idézem *Székely László* egy versét: „*Erdei elmélkedés*”-t, mely erre az új életérzésre rávilágít.

Mondják: itt él a béke s a kósza Csend zenél.
 Én a fák alá látok: a harc itt sem henyél.

Mindenek marakodnak. Itt ágat cibál,
 Itt minden bokor gyilkos, minden fa kannibál.

Az a satnya kis fácska, az a sápadt bokor
 Az önző tölgy tövében kis fényért fuldokol.

Itt, aki nem törekszik, örökkön elmarad
 Más lopja el tőle a drága sugarat.

Kis növény-proletárok epedve vesznek el.
 A koronás fa hullán gázol s úgy ünnepel:

Ó, vád a nagyok ellen a vérszegény virág!
 Ó, gyászos kiskoporsók a megfojtott csirák!

Csak a villámot várják és a baltás napot,
Mikor nyögnek és buknak a víg hatalmasok...

(Hát itt is...! Harc a látért? Az erőszak a jog?
Az egész teremtesen egy átok gomolyog!)

...Az úton jön egy lányka. Vak aggastyánt vezet.
Ő, a második lenyuló, segítő szeretet!

A fák közt, szinte rémlik, csodálat suhan át:
Csitt, ember jár közöttünk! Ó magasabb világ!

Az egészség megfogja a betegség kezét!
Ó fenséges, szent Ember! Ó, szent hegyi beszéd!

Ime Prohászka lelkének tevékeny ember-
szeretete: a caritas ma általánossá vált a ma-
gyar költészetben. Nincs már külön katolikus

költészet, mely élesen elkülönítené a tulsó ol-
daltól — újra egyé olvad a költészet az ember-
szeretetet és istenkeresés problémájában. Szabó
Lőrincet, Sárközy Györgyöt, Máray Sándort ugyan-
az az érzés hajtja, mint a papköltőinket — csu-
pán a Dózsa György imádó proletárköltők: Ily-
lyés Gyula és József Attila járnak még külön
utakon.

Igen mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim! A
prohászka lélekből kiáramló láthatatlan erőhul-
lámok teleárasztották a magyar eget és a költők
érzékeny lelke, mind megannyi finom felvevő-
készülék az Ő lelkének hullámhosszára beállítva
szívük hangszóróján zengik tovább az Isten dal-
nokának világát: a mindent átfogó, diadalmas sze-
retetet!

Városunk múltjából. — Lakosság.

Székesfehérvár lakosainak nagy tömege, de
még a kezdettől fogva u. n. jó családok sarja
sem tudja már, mikor, honnan származott ide az
őse. Nem ismeri első (bevándorolt) őst, annak
foglalkozását, vagyoni helyzetét, pedig, — talán
szeretné tudni, mert a család múltjának legcse-
kélyebb emléke sem lehet közömbös a komolyan,
nemesen gondolkodó utód előtt.

Tudjuk, — a történelem is tanúsítja, — hogy
az ősök nevének, viselt dolgaiknak az ismerete,
a szülőföld szeretete mekkora mértékben növeli
önérzetünket s egyben az áldozatos hazafiság, az
igaz hazaszeretet mélységes, szent fogalmát.

Tisztelettel tekintünk a roskatag aggastyánra,
tisztelettel s nem minden megindulás nélkül az
ősök fejfájára. Önérzettel beszélünk polgári vol-
tunk régiségéről: a szép- és dédapáról, ki jölle-
het egyszerű sorsból származott, de a maga ide-
jében ezen városnak ilyen-olyan tisztas, vagy
éppenséggel tekintélyes polgára volt.

A mondottak szerint talán nem végzek hi-
ábavaló, céltalan munkát, amidőn — több évi
fáradozás után városunk régi ház- és föld-
birtokos polgárainak időről-időre összefoglalt
— névsorát, foglalkozását (iparosait) s régebbi
vagyoni helyzetét ezen lap hasábjain folytatólago-
san közlöm.

Nyilvánvaló, hogy itt nem a török hódolt-
ság korabeli (1543—1688) lakosságra gondolok,
hanem az ezt követő jó 200 esztendőre, mely idő
alatt városunk az ősi nagyság romhalmazából új
életre támadt.

Városunk régi (középkori) lakosságáról; an-
nak mivoltáról csak szórványos adataink vannak,
mert a régi krónikák, majd a későbbi történet-
írók is csak a vezérlő, kiváló egyéniségekről em-
lékeznek meg; a tömegről, a zömről csak azt
tudjuk, hogy volt, dolgozott, küzdött és szenved-
tett magáért, másokért s egyben a hazáért.

Boldog emlékü Károly János nagyprépost-
nak 1896-ban megjelent „Fejér Vármegye Törté-
nete” c. érdemes, nagy művében össze van gyűjtve

mindaz, amit városunk lakosságáról kezdettől
fogva, 1543-ban történt elfoglalásáig tudunk. Az
erre következő, majd 150 esztendőt (1688-ig) a
török uralom gyászfátyola borítja. Csak az újab-
ban felfedezett török kincstári számadási köny-
vekből (Defterek) tudunk meg egyet-mást a vá-
ros állapotáról, akkori lakosairól.

A török defterekből közli Károly János idé-
zett művében (II. kt. 280 o.) azon polgárok ne-
veit, akik a török uralom első évében (1544) még
itt laktak. E szerint az egész városban mindössze
136 magyar család volt: ebből 15 a Várban, 78
a külső várban (a mai Sziget és Palotaváros) és
43 az u. n. Ingóványban (a mai Rácváros észak-
keleti része). A névsoron meglátszik, hogy ez a
visszamaradt lakosság színmagyar volt, de a hosz-
szú rabságban ez is fogyott. A visszafoglalás évé-
ben (1688. máj. 19.) számos (?) felnőttet, de mind-
össze csak 50 magyar gyermeket vehettek el a
kivonuló törököktől. Ebből az amúgy is csekély
felnőttből alig maradt a városban, mert a pogány
hitű gyermekeket Győrbe és Budára vitték.

A nagy nyomorúságban sínylődő romváros-
ban a betóduló katonaság foglalta el a török he-
lyét: a szebb, jobb, lakható épületeket s meg-
kezdte a romok eltakarítását.

Ezek után (még az elfoglalás évében) meg-
élénkült az élet, de nem csupán az „idegen, rok-
kant katonaságtól” vagy az „idegenből jött” ipa-
rosoktól, amiként azt Károly J. kissé sopánkodva
megjegyzí, mert ennek a kornak írásos emlékeit
nem ismerte, nem ismerhette.

A mostanában napvilágra került iratok
mást mondanak. Ezekből megtudjuk, hogy kez-
detben, a környékbeli magyarság gyarapítja in-
kább lakosság számát. Ezek az első telepések
nagyreszt magyarok. A magyarságból eleinte
alig jut a Belvárosba; igazi fészük a mai Palota-
és Rácváros, amelybe csak később szivárog némi
német elem is. Elmúlik 20—30 esztendő, mire a
lassan beszűrődő német iparosság, mint — intel-
ligensebb, tapasztaltabb, képzetesebb elem magá-

hoz ragadhatja a város vezetését, állandóan harcolva egy belső ellenséggel: az itt tanyázó, basáskodó katonai hatalom ellen.

A hiteles névjegyzékekből, jegyzőkönyvekből és telekkönyvekből világosan kitűnik, hogy városunk nem volt olyan, azaz annyira német, mint azt a híre ma is tartja. Számra nézve kezdettől fogva a szegényebb, de szívós magyarság volt túlsúlyban. Az írni olvasni tudók száma egyenlő lehetett, mert volt magyar iskola is (hungarische Schull und Teutsche Schull) a mai városháza közelében. A palotavárosi tobak-céh első (1694) jegyzőkönyvét magyar nyelven kezdték és folytatták. Magyar tanító — ugylátszik még a török alatt is volt, mert már az első (1688) összeírás említi egy Barag (Parrag) András nevű „oskolamester“-t.

Károly J. (l. 287. o.) azt írja: „A jövővényekből alakítottatott a visszafoglalás első éveiben a katonai administratio után a városi hatóság s az anyakönyvek mondják, hogy a senátorok (tanácsosok) üveges, ács, pék és egyéb iparosokból kerültek ki“.

Igen, így volt, mert úgy volt ez másutt is — századok óta. Nemcsak a szomszédos német földön, hanem hazánkban is; és pedig nemcsak a német szigetekeken (Burgenland, Szepesség, Erdély), hanem akárhány, ma már színmagyar városokban.

Hazánkban a németség mindenkor számotvető elem volt. A céhrendszer német eredetű. Az ipari és kereskedelmi városokban a céhek parancsoltak. Kiváltságai alapján ők látták el a város ügyeit. Ők teremtették meg a közjót és annak biztonságát, ők dolgoztak, gyűjtöttek s amikor kellett, ők vitézkedtek a bástyákon. Történeti tény, hogy századok folyamán hazánkban majd minden nagyobb városban voltak német vendégek, kik régi jogaikkal, kiváltságaikkal a közélet mozgó elemei voltak a legújabb időkig. Nemcsak olyan városok, mint Pest, mely már a tatárjárás előtt is híres, nevezetes német város volt, vagy pedig Szombathely, Kőszeg, Sopron, Pozsony, Győr, hanem Szeged, Kolozsvár, sőt Debrecen is dicsekedhetett tekintélyes számú némettel.

Mit is mond Hunfalvy Pál kiváló tudósunk „Magyarország Ethnographiája“ című művében? „Alig van város széles Magyarországon, melyet egészben vagy legalább részben németek nem laktak volna. Például a szegedi „vendégek“nek (hospites de Zegedino), IV. Béla 1247-ben tesz adományt; s I. Lajos 1360-ban a debreceni polgárokat, vendégeket és kereskedőket jutalmazta meg I. Károly iránt mutatott hűségükért, szabad királyivá tevén városukat. . . A jelesebb városok mind királyiakká lőnek; a hol olyanokat találunk, ott német lakosság uralkodott vala“ (1360.).

Igy lehetett ez a mi városunkban is s ez az állapot a török dűlás után csak folytatódott. Nem hihetjük, hogy ide a „hazájában boldogúlni nem tudó“ szegénység, vagy éppenséggel kalando-

rok telepedtek volna. A történelem igazolja, hogy a kivándorlók, új hazát keresők között van kalandor-söpredék is, de javarésze éber eszű, vállalkozó, bátor és erős akaratú. Erre a legszebb példa Amerika.

Ilyen s talán valamelyes vagyonnal is rendelkező, józan, dolgos s mindenesetre képzett iparos és kereskedő vonult ebbe a kihalt városba, hol szorgalmával, ügyességével, — korának szigorú erkölcsi alapjain állva — becsületes úton — módon szerezte vagyonát, tekintélyét.

A német példa jó hatással volt a török iga alatt elhervadt magyarságra is. A városnak nagyszámú magyar lakossága a külvárosba szorult s általában véve szegénynek mondható, mert mire az egyszerű, de józan és dolgos palota- vagy rácvárosi polgár emberhez méltó hajlékot szerez, addig sok belvárosi iparos, kereskedő a lebontott régi polgári ház helyére már valóságos palotát épített magának s a külvárosokban is vásárolt kertet, háztelket. Ennek ma is beszélő tanúi a régi belvárosi házak s a velük egykorú külvárosi sárvítyilók. A XVIII. század második felében a Szőgyény-Marich-utcában ma is létező (Mansardtetős) ház és a mellette állók is Schlosser Ádám tímár mester épületei. A mai belvárosi plébánia s a mellette álló címeres nagy épület nemes Hiemer Mihály mészáros mester szerzeménye, a plébánia tőszomszédságában levő díszes épület — (nem Fonház! hanem) Pfund Mátyás kereskedő háza volt.

Azt hiszem, ez a három példa is elég arra, hogy városunkban is elsősorban a németség volt arra hivatott, hogy — szépen megérve a nagyobb számú magyarsággal — a város ügyeit vezesse s a szép számú s előkelő megyei tisztviselőknek a jóindulatát, barátságát megszerezze.

Még a visszafoglalás első (1688) évében készült kissé pongyola, szűkszavú s itt-ott alig olvasható jegyzék: „Regestum Generale Civitatis Albae Regalis“ szerint a Belvárosban, azaz a Várban 263 számozott ház volt. A külső várban (külvárosokban) mindössze 60 kisebb ház, pince és kert.

A török időben a földművelő és iparos magyarság jobbadán a külső várban (Sziget-, Rác- és Palotavárosba meg az u. n. Ingoványban) lakott; s úgy látszik, hogy már a török alatt volt külön magyar bírása s talán iskolája is, mert már ebben a legrégebbi jegyzékben találkozunk Töttösy városbíró (Iudex, Stadtrichter) és a már említett tanító Barag András (oskolamester) nevével s az iskola helyének jelzésével.

E szerint a város biráinak (Károly J. művében) között névsora nem (1689) Teisz Keresztéllyel, hanem már 1688-ban a nyilván magyar Töttösy Lászlóval kezdődik.

A mai Felsőváros ezután kezdett csak kialakulni. Lakosai magyarok, németek és kizárólag földművesek, kik jóideig küzdenek a szegénységgel. Elmúlik majd 40 esztendő mire néhány iparos közéjük merészkedik, mert a magyar ipar-

ros elemnek (csapó, tobak, tímár, varga...) a sűrűn csatornázott, tehát alkalmasabb Palota- és Rácváros a főfészke.

Az első évtizedek bizonyára nagyon küzdelmesek lehettek. A város jegyzője meg is örökíti ezt az áldatlan állapotot, amidőn keserűen megjegyzi, hogy város milyen keservesen érzi, hogy nincs sem erdeje, sem bányája, sem folyóvíze s a talaja is olyan kemény, hogy hat ökörral lehet csak szántani.

A jó épületanyag hiánya, illetőleg nehéz és költséges beszerzése nagyon hátráltatta a város fejlődését.

A meglevő régi anyag templomok s más középületek falaiba kerül. Megérthetjük tehát, hogy az eredetileg 263 lakóházból 30—40 év múltával 160 lesz. A lakhatatlan házakat a földszintig, esetleg az alapfalakig lebontják s ezeken a régi alapfalakon épül — sokszor igen vegyes anyagból, törmelékből — két ház helyén egy. Ha körülnézünk, ma is láthatunk még sok olyan régi házat, amelynek homlok vonala (frontja) törést mutat. Itt a régi alapon két házból egyet alkot-

tak. Ennek a körülménynek köszönhetjük, hogy a Belváros utcái megőrizték régi irányukat, alakjukat s világos fogalmat adnak a város középkori alaprajzáról. Ez tette lehetővé (a Múzeumban látható) 1727. é. alaprajz megszerkesztését.

Ezek után áttérhetünk városunk első lakóinak, polgárainak névsorára, mely az idő folyamán bizony, egyre változott. Sok, igen sok család már rövid ittlét után eltávozott, vagy kihalt, helyüket új „jövevények" foglalták el. Való, hogy a mai lakosság 80%-a százéves multra nem tekinthet vissza, de 20%-ában ma is vannak családok, amelyek igaz önérzettel mondhatják, hogy ősük már a megújulás kezdetén itt volt, itt küzdött az elsők között.

Rajta voltam, hogy az alábbi és a következő névsorok lehetőleg teljesek legyenek. Székesfehérvár régi polgárai tehát megtalálhatják ősük nevét s az időt, melyben e város polgárai lettek.

Hiszem, hogy sokan kíváncsiak őseikre. Azoknak kívánom, hogy családjuk eme régi voltának tudata fokozza igaz önérzetüket, mélyítse hazafias érzésüket.

Vár. (Belváros.) — 1688.

(A név mellett az illető foglalkozása, származási helye.)

Abdul Agatria	Csomay Mihály	Jány, csornai prépost
Adyagy (Agyagi) Sámuel	Czakó Péter	Jerfi (?), prelátnak
Ajtay Sámuel	Czobjort (Seibert ?)	Jungmair, (Úr!)
Allapi Gergely	Czwelwer Mátyás	Kadini, Komárom
Antal Lőrinc	Domanits Rác János	Karancsics Mihály
Ariezaga báró, ezredes, várparancsnok	Ecker György vendégfogadó	Kärner Gergely (Úr!)
Arnold — kapitány	Erster Péter	Keszthelyi János, lakatgyártó
Aschlpauer Mátyás	Eszterházy Antal gróf	Knitlhoffer Mátyás
Aschol (?) Mátyás	Eszterházy János gróf	75 Kocsondy Miklós lakatos, Körmend
Babocsay Ferenc	Esztergárius Pál pattyantyus, Pápa	Kolossváry Mihály
ifj. Babocsay Ferenc	Faltser István	Kovács Pál voivoda, Sümeg
Baragh (Parrag) András oskolamester	Falzasits Miklós	Kovács György, Győr
Baronay (Baranyai) Mihály	Feirváry Ferenc, Komárom	Kovács István
Bende János	Fejérváry Mihály (török)	Kovács Mihály
Berthaly Gergely	Fister János György mészáros	Kovács Péter
Bezerédj István kapitány	50 Gazdag György, Pápa	Köchl Károly
Bezerédj Zsigmond	Gosner (Gassner ?)	Kögli (Kegel) mészáros
Biczendorff Ernő százados	Gergely Deák	Keresi (Körösi) János szabó
Bizner Kristóf	Gitzler Miklós	Kümvies Istók
Biszttersky báró, alezredes	Glösl (Klössl) Pál pintér	Lakatgyártó György, Vársárhely
Bochrer (Bochter) hadnagy, Komárom	Gombás Mihály szabó, Sárvár	Lakatgyártó Mihály, Pápa
Bolla Mihály	Gots János sütő	Lakits István
Borda Miklós	Graff Vencel lakatos, Veszprém	Leidenecker Sebestyén patantyus
Bulya	Gyarmaty Pál szabó	Lendvay István voivoda
25 Burmb (Wurm ?) János	Hannolt (Hannold) János	Ludor (Luttor?) György, szabó
Chochol Károly	Hauth (Kauth ?) báró	Lukatsits Miklós
Csáky Péter gróf, kapitány	Hermann Kristóf vendégfogadó	Martonfalvy István (Úr!)
Csillag Jónás pattantyus	Holár Miklós, Vázsony	Matusek András skópiai püspök (Custos)
Csiszár Gergely	Horváth Balázs, Dömölk	Mészáros András, Komárom
Csizmazia György	Horváth János, Tapolcai	Mészáros György, Győr
Csizmazia János	Horváth Mihály	Mészáros János, Keszthely
Csizmazia Miklós	Horváth Mihály	Mészöly András
Csizmazia Pál	Horváth Mátyás, szabó	Miskey György
Csomay György (Veszprém?)		

- 100 Miskey István
Molnár János, szabó
Mórics (Móritz) Imre, sebész
Nemes István
Németh János, Vázsony
Niemayr Dániel, sütő
Nirrey (Nyiray?) József
Olasz Miklós, Komárom
Ölbei Péter
Parraghy Imre, frater
Pákozdy Zsuzsánna
Pápay István
Pápay Mihály lakatgyártó
Pék Zakariás, kovács
Péter János, mészáros
Pintér Pál
Pintér János, Győr
Pischy (Pisky?) Péter
Plenikl Lőrinc, Bécs
Polcsik István, szabó
Pordan Miklós
Posgay János
Prantauer Boldizsár, pintér
Reiner Simon, szabó
Reisinger Péter pattantyus,
Pápa
- 125 Rigó György, lakatos
Rubin János Dávid
Rubin Keresztély
- Rudolff Mihály
Rupacher Gáspár
Salamonváry János
Sáry István
Sártory János gyógyszerész
Simon Márton
Sokoray János kapitány,
Tata.
Szomogy (Somogyi) György
Sovány Mihály — Sárvár
Szabó György
Szabó István — Szombat-
hely
Szabó János
Szabó Mátyás
Szabó Mihály (kálvinista)
Veszprém
Szabó Péter
Szalay Gergely
Szalay János
Saltsuer (szilbrer?) (Úr!)
Szegedy Bálint (Úr!)
Szentimrey Ferenc — Sárvár
Szijártó István
Silaty (Szilágyi) István
150 Silaty Márton — Körmend?
Slusky Vratislav de Chlum
Szócs Pál pattantyús
Tallian Gergely
- Tarka (?) Donát
Tóth György
Török Gergő
Török Istók
Török Péter
Tóttösy László bíró
Traxler (Trexler) András —
Győr
Ugi Benedek
Ugróczy Ferenc lovászmest-
ter
Ujfalusy János mészáros
Ujváry István
Ujváry Péter — Körmend
Usy (Ösy?) István
Vasváry István
Vásónyi Péter, kovács —
Komárom
Veress Gergely, porkoláb
Veszprémy János szabó
Viderauff Ernő alezredes
Vincze Mihály — Szentgyörgy
Vörös Gergely (Ur!)
Wachter Antal
- 175 Wolff György szabó — Ko-
márom
Zagöz János
Zichy István gróf, vicegene-
rális

Összesen 177 lakos. Ennek kb. 70 0/0-a magyar. Ez a százalék hamarosan fog a német-ség javára, de csak a Belvárosban.

A felsoroltaknak (kevés kivétellel) csak egy ház jutott. Házat kapott még néhány visszamaradt török özvegyasszony, a pápai (Eszterházy) grófné, Zichy Pál gróf árvái, Veszprém kapitánya, cseszneki voivoda, Kristóf dandár-pék mester, a mészárosok (céhe?) és a kőműves (céh?). Négy házat lefoglalt a Kamara, hármat a váraparancsnok. A szerzetes rendek közül Szent Ferenc fiai az ősi főtemplom mellett, a régi káptalan helyén húzódnak meg. A jezsuiták kapnak a barátok mai helyén 3, más helyen 4 házat. A karmeliták lefoglalnak (a mai szeminárium helyén) 3, később még 2 házat. Ez időben jelentkeznek a pálosok is (3 ház). A bencéseknek is jut egy ház.

A fegyvertár megmaradt a régi helyén t.

i. a bazilika ép részeiben. Megfelelő helyet kapott az éléstár (Profianda!), a sóház (a mai Fellmayer ház helyén), a tanácsház (városháza), a plébánia, az iskola és a patika. A fürdőház mint ilyen (Balneum) szerepel a jegyzékben. Ott volt ez a régi török fürdő a Fellmayer-ház mellett az u. n. Luksche-ház helyén. Csak néhány éve bontották le ulolsó maradványait.

Templomokat nem említ ez a jegyzék, de tudjuk, hogy a Szent Anna kápolnán kívül fennállott még a Szent Jakab templom, Mátyás király nagy kápolnája a bazilika mellett. Az ősi főtemplomból meg volt még az északi oldalhajó egy része s ezzel szemben Nagy Lajos király kápolnája.

A várfalak nagyrésze megérte a XVIII. század végét, az u. n. Budai (török) kapu csonka tornya pedig kb. 60 év előtt tünt el a föld színéről.

Ph.

Székesfehérvár 18. századi mesterei-

Úgy e Szemle, mint a Magyar Művészet és a Deutsch-Ungarische Heimatsblätter hasábjain több cikkben ismertetvén Székesfehérvár eláddig ismeretlen barokk korszakbeli mestereit, ez alkalommal röviden szólok mindama mesterekről, akik legújabb kutatásaim során kerültek napfényre először vagy bővebb adatokkal megvilágítva Székesfehérvár művészettörténetével kapcsolatban. E lexikális lélegzetű vázlatokból egyenlőre ki kell rekesztenem *Gran* és *Unterberger* osztrák festők

székesfehérvári vonatkozású szereplését, mert azok fontosságuk miatt külön tanulmány tárgyát képezik majd. Töredékes adataim ez alkalommal a következő mesterek köré fonódnak.

Bader József műasztalos a körmendi grófi udvarban működött. 1746 június elején Körmendről folyamodott a székesfehérvári városi tanácshoz, hogy vegye föl a város polgárai közé.

Bory (Bori) István ötvös született Nagyszombatban, ahol elsajátította az aranyművesség ele-

meit. Majd öt esztendő t vándorúton töltött el mesterségét tanulva. 1749 nyarán jutott Székesfehérvárra, ahol augusztus 11-én a városi tanácshoz folyamodott polgárjogért és aranyműves mesterré való elismertetésért. De a városi tanács hivatkozva, hogy Bory szegény, továbbá „vagabundus” természetű s képességeiről a tanácsnak nincsen elegendő bizonyossága egyfelől, különben is a város két ötvösmestere (valószínűen a senator *Krismanitsch* és *Weeber*) bőven elég a helyi szerény szükségletek kielégítésére másfelől, elutasította Boryt kérelmével. Erre Bory a helytartótanácshoz fordult instanciával.

Faix (Feichs) Ferenc Antal építőmester. Többek között építette gróf Berényi Klára csurgói házáat. 1786 augusztusában kérelmezte a székesfehérvári mesterek közé való fölvételét. 1787-ben *Faix* építette a rácvárosi kaput.

Huber György építőmester 1757 januárjában Földvárról folyamodott a székesfehérvári mesterek közé való fölvételért, azonban a városi tanács mellőzte kérelmét a helyi mesterek elegendő száma miatt.

Koller János Pál műasztalos, jezsuita fráter. Bécsben töltötte a coadjutori próbaidőt 1755—56-ban. 1757—59 között Pozsega városában, 1760-ban Pécsen működött. 1761-ben és 1762-ben a székesfehérvári jezsuita rezidenciában dolgozott. 1764-ben a nagybányai, 1765—71 között a komáromi jezsuita rezidenciában tevékenykedett és 1772-ben a kolozsvári jezsuita collegiumban élt mesterségét gyakorolva.

Kovács Ferenc ötvös Nyitra megyében született. Pozsonyban tanult Vajdanovszky ötvös mesternél. Majd hét éven át vándorolt Bécset, Grazot és Laibachot megjárva. 1772-ben *Huber István* ötvösmesternek az özvegyénél dolgozott Székesfehérvárott, amelyet alkalmasnak vélt letelepedésre s ezért ez év májusában mesterré való fölvételét kérte a városi magisztrátustól. De a helybeli ötvösmesterek egyhangúlag tiltakoztak ellene s reávetették a városi tanácsot, hogy az utasítsa el Kovácsot kérelmével, amire Kovács a helytartótanácshoz fellebbezett.

Körmendi nevű kőfaragómester 1772 szept. 14-én lön székesfehérvári polgárrá s mesterré, ahol csakhamar meghalt 1775-ben.

Kratz Fülöp műasztalos, jezsuita fráter. 1751—53 között Esztergomban, 1755—61 között Lőcsén, majd 1762-ben ismét Esztergomban működött. 1763-ban a székesfehérvári jezsuita rezidenciában működött, ahol 1764 április 16-án halt meg.

Kurz János szobrász Székesfehérvárott született, ahol 1732 december 19-én körülbelül 25 éves korában temettetett el a szent Sebestyén temetőben.

Magis János festő, jezsuita fráter a tiroli Imbsten született. 1747—48-ban Bécsben noviciuskodott. 1749-ben a bécsi Theresianumban, majd 1752-ig Székesfehérvárott, 1752—53-ban Komáromban, 1754-től Bécsben működött, ahol 1758 április 25-én halt meg.

Masshamer János ácsmester, akiről annyit

tudunk, hogy 1702 áprilisában a jezsuiták székesfehérvári rendházának a tetejéről munka közben leesvén, tíznapi szenvedés után meghalt; eltemettetett április 18-án a Boldogasszony templom cintermében.

Meitz György szobrász 1794 szeptember 26-án kérte a székesfehérvári városi tanácstól mesterré való fölvételét.

Reichenhuber János Péter ácsmester 1733 október 27-én lön székesfehérvári polgárrá. 1742-ben restaurálta a belvárosi plébánia-templomnak fergetegtől megrongált északnyugati tornyait. Meghalt 1755 januárjában.

Schlick Procopius ács és építő, jezsuita fráter. Csehországból származott; született 1716 július 8-án. A Jézus-Társasága fráterévé 1746-ban lett Székesfehérvárott; a coadjutori noviciatus próbaidejét 1747—48-ban Bécsben töltötte. Majd Nagybányán, Pécsen, Pozsega városában, Egerben és Komáromban dolgozott a jezsuiták templomain és rendházain. Meghalt Komáromban 1772 január 3-án. Székesfehérváron többször fordult meg. Olyan nagy tevékenységet fejtett ki s annyira közkedvelt volt, hogy Vanossi Antal levélbeli állítása szerint: „Ubique Procopius (t. i. Schlick) desiderabitur”.

Werle (Wernle) Antal festő, jezsuita coadjutor. A noviciatus 1733—34-ben a trencsényi jezsuita rendházban végezte. 1735—36-ban a jezsuiták esztergomi templomának a festési munkálataiban vett részt. 1737-ben Budán dolgozott. 1738—39-ben Linzben piktorokodott. 1740-ben Simeghy János páterrel együtt Vácot tartózkodott a püspök szolgálatában. 1742—45-ben a komáromi jezsuita rezidenciában működött és megfordult Győrött is a jezsuita templom főoltára ügyében 1743 tavaszán. 1746—47-ben a gráci jezsuita collegiumban dolgozott. 1748—49-ben a székesfehérvári nepomuki szent János-templom oldalfalainak a freskóit festette. 1750—51-ben Bécsben egyrészt a Theresianumban, másrészt az ottani templomban tevékenykedett. 1752—53-ban a trieszti jezsuita templom festői díszéről gondoskodott. 1754—57-ben Laibachban élt az ottani herceg-püspök szolgálatában teljesítve festési munkálatokat. Hämerl levele szerint 1754-ben Budán is megfordult a jezsuita-templom egyik oltára ügyében. 1758-ban a schurczi jezsuita rezidenciában élt. 1759-től 1762 augusztus 6-án bekövetkezett haláláig a passai jezsuita collégium lakója volt.

Würth J. Sebestyén ötvös, Bécsben működött. A székesfehérvári székesegyház kincstárában levő szent István magyar király ezüst hermáját a rajta két helyen látható ötvösjegy „I. S. W.” betű szerint I. Sebastian Würth készítette és pedig a hitelesítőjegy szerint 1777-ben. Csakis erre a szent István hermára vonatkozhatik Mária Terézia királynő számadásaiban szereplő eme kiadási tétel: „dem Sebastian Würth silber arbeits, wegen gemachten Haupt des heyl. Stephani Von Silber 842 f.” (Fleischer—Quellenschriften zur barocken Kunst. . . 1732.) Azaz Mária Terézia 1778 már-

ciusában 842 forintért vette meg Würth-től e her-
mát és azt szent István király koponyaereklyéjével
együtt még ugyanez évben ajándékozta a szé-
kesfehérvári székesegyháznak, amint ez közismert
tény.

Forrásaim: M. K. Orsz. Levéltár, Helytartó-

tanács. — Székesfehérvári Városi Levéltár. —
Szent Benedek Rend pannonhalmi levéltára. — A
budapesti Egyetemi Könyvtár jezsuita kézíratai.
— Catalogus Personarum, et Officiorum Provinc.
Austriacae Soc. Jesu különböző évfolyamai.

Schoen Arnold.

Városunk és a katonaság.

Ez a címe annak a könyvecskének, amelyet
városunk egyik kedves modorú és érdemes köz-
életi munkássága miatt mindenki által tisztelt
polgára, néhai fehérvári *Dieballa György* (szül.
1837, megh. 1926) 1900-ban adott ki. A köny-
vecske érdekes világot vet Székesfehérvár egy-
kori ezredeinek itteni megtelepülésére, de arra is,
hogy a városunk annak idején mily kevésbé is-
merte föl e megtelepülés gazdasági jelentőségét.
Mikor ugyanis a közös hadsereg és honvédség
elhelyezésére alkotott 1879. évi XXXVI. tör-
vény megjelent és az összes városokat felszólí-
tották, nyilatkozzanak, minő és mennyi katonasá-
got hajlandók elhelyezni, Székesfehérvár kijelen-
tette: „A katonaságnak nagyobb mérvben való
állandósítását nem kívánja. Állandó elhelyezésre
újabb laktanyát építeni nem óhajt. Szóval a fel-
hívásra nemlegesesen felelt”. A törvényhatóság e
kedvezőtlen magatartása után a Székesfehérvárra
kiosztott katonaság: „Egy tartalék ezred, egy
lovass ezredparancsnokság: egy lovas osztálypa-
rancsnokság és három lovas század”. A tartalék
ezredet 1882-ben megszüntették és e helyett 2
gyalogzászlóaljat kapott volna Székesfehérvár, de
megfelelő férőhely hiányában az egyik zászlóaljat
Pozsonyba vezényelték.

A katonaság távozásával a város közönsé-
ge sajnosan tapasztalta a forgalom csökkenését,
de aggodalmas volt az is, hogy a 3 lovas század
házanként való elszállásolása nagyon terhes és
demoralizáló lesz. Miért is a város Ó Felsőjéhez
folyamodott, hogy a 3 lovas század helyett egy
ezred, törzs és három gyalog zászlóalj kapjon el-
helyezést a város által felépítendő laktanyában.
A város e folyamodványát id. Szögyény-Marich
László, tárnokmester nyújtotta be és meghallga-
tásra is talált. „A korábban elvezényelt egy gya-
logzászlóalj és a 69. egész ezred törzs zenekará-
val a lakosság nagy öröme, 1883. évi október
23-án vonult be városunkba és egy ezred törzs
hadkiegészítő keret két teljes zászlóalj azzal
vezényeltetett városunkba, hogy a 3-ik zász-
lóalj akkor érkezik ide, ha a felépíteni ígért lak-
tanya már fel is épült.” A város azonban ígére-
tét nem váltotta be. Az építkezéstről a költségek
miatt lemondott, ami országszerte megbotránko-
zást keltett és a katonaság nagy részét más elő-
relátóbb városokba vezényelték. Az itt maradt
cs. és kir. katonaság a régi belvárosi laktanya-
ban kapott ideiglenes elhelyezést.

A m. kir. honvédséggel szemben céltudato-
sabb volt a város eljárása. Ez főleg *Hollán Ernő*

az V. m. kir. honvédkerület ide vezényelt pa-
rancsnoka megnyerő modorának érdeme. Ő vitte
ki *dr. Say József* (a jelenlegi Say József és *dr.*
Say Géza nagyatya), *dr. Szendeffy József* és *Die-*
balla György segítségével a szerződést, melynek
értelmében a város honvédkerületi parancsnok-
ság, valamint a honvédség elhelyezésére emelendő
épületeket 1884. okt. 1-én a honvédségnek átadja
és ezzel itt maradását biztosítja. A jelenlegi lo-
vassági és mellette levő gyalogsági laktanya épí-
tésének terveit herceg *Lobkovitz Rezső* hadtestpa-
rancsnok vetette föl. Ugyanekkor az időközben
magnövekedett honvédség elhelyezésére a városi
hatóság a mai Vörösmarty-kör, pénzügyigazgató-
ság és postaépület helyén álló, régi kaszárnya
átalakítását vette tervbe. Tulajdonképp e terv el-
len való állásfoglalás volt oka *Dieballa György*
könyve kiadásának. Benne számadatokkal igazolja
a terv gazdasági helytelenségét és tör lándzsát
a felsővárosi honvédségi laktanya mai alakjában
való kiépítése mellett, amit sikerült is elérnie.

Dieballa György azonban nemcsak a kaszár-
nyák kérdésének helyes megoldásában vette ki
részét, hanem mint a törvényhatósági bizottság
tagja, a számvizsgáló bizottság elnöke és a köz-
gazdasági előadó. elsőrendű munkatárs volt a vá-
ros XX. századi megújulásának. A nemesség-
gel való kitüntetés alkalmából felterjesztett pol-
gármesteri jelentés szerint (1907 márc. 9.) a vá-
ros tulajdonát képező mintegy 600 katasztrális
hold földterületnek 4 holdas parcellában való ha-
szonbéri értékesítése nagyrészt az ő érdeme. A
legeltetés, fásítás és ezzel kapcsolatban az apa-
állatok beszerzése és a kopár kiaknázott terüle-
tek beültetése körül oly tevékenységet fejtett ki,
hogy az ez irányban történt haladás méltán az ő
nevéhez fűződik. A városi vízvezeték ügye az ő
személyében oly kezdeményezőre és pártolóra
talált, ki minden hatósági segély nélkül önköltsé-
gen hívott meg szakértőket és a kutatásra 1000
forintot tett le a városi pénztárba. Ugyancsak 1000
forintot adományozott a városi agg polgárok in-
tézetének. Az ő kizárólagos érdeme, a vá-
ros tulajdonát képező u. n. Halesz kert rendezése
és „Erzsébet-liget” elnevezéssel parkká alakítása.
Az állatvásártér rendezése szintén az ő indítvá-
nya szerint oldódott meg, amiáltal valamint a vá-
ros terheinek konvertálása körül tett fáradozásai-
val tetemes előnyöket szerzett a város pénztárá-
nak: A villanyvilágítás behozatalában, a Kossuth-
utcának a régi kaszárnya megszűnése után való
rendezése nagyrészt az ő érdeme és az ő indít-

ványára keletkezett a város tisztikarának és szolgaszemélyzetének nyugdíjszabályzata is, mikor az csak Budapestnek és Pécsnek volt még az ország városai közül. Közgazdasági működésének bizonyágai nyomtatásban megjelent dolgozatai:

„Évi jelentés Székesfehérvár 1900 évi közgazdasági viszonyairól”, ugyanaz az 1897-ik évről, melyet mint közgazdasági előadó állított össze és nyújt bennük áttekintő képet a város ez időben való gazdasági életéről. A könyveket *F. Dieballa Mária* ajándékozta a múzeumnak. Ugyancsak az ő adománya a következő várostörténeti nyomtatvány is: Bericht des Bürgermeisters Josef Havranek über die am 22. Juli I. J. abgehaltene Sitzung der von Municipium der kön. Freistadt Székesfehérvár in Sachen einer im Aszalthale zur errichtenden Wasserleitung entsendten Kommission. Hálas köszönet érte. *Ennek kapcsán nagyon kérjük a múzeum barátait, igyekezzenek minél nagyobb számban ilyen jelentéktelennek látszó füzetkéket, melyek mindmennyi mozaik darabok városunk múltjából, juttatni kezünkhöz, hogy ezzel elősegítsék könyvtári célunkat: minél teljesebb gyűjteményt összehozni a székesfehérvári és fejérmegyei nyomtatványokból.*
M. A.

Prohászka-emléksorok. A nagy püspök minden gondolata, tollvonása érdemes a megőkitésre és közlésre, hogy okuljunk rajta. Ilyen röpké gondolat tőle az, amit 1926 szept. 21-én a Vass József hadiárva-intézet alapközlétéle alkalmából, melynek beszentelését végezte, mint emléksorokat írt az intézet vendégkönyvébe: „A nemzetek mostohája és árvája, a letört Magyarország, bár sokat veszített, szeretetét épen hadiárvaíránt nem veszítette. Ki is szerethetne jobban, mint árvaország árva véré. Isten áldása legyen e nagy áldozatos szereteten és a hadiárvaóthonában.”

A ciszterciá templom és rendház rendbehozása. A „Szemle” mult évi 7—9. számában megjelent „Művészeti emlékeink megbecsülése” cikkünk könnyen félreérthető oly értelemben, mintha a ciszterci templom és rendház rendbehozása a Műemlékek Orsz. Bizottsága kezdeményezésének és áldozatkészségének volna érdeme. A félreértés kiküszöbölésére és történelmi igazság kedvéért pótlólag közöljük, hogy a munkálatok megindítója a Ciszterci Rend, mely a mintegy 40000 P-t kitevő költségeket is fedezte.

M. A.

MÚZEUMI ÉRTEŚÍTŐ

Dr. Kepes János könyvadománya. Első helyen kell megemlékeznünk ügyvezető elnökünk nagylelkű adományáról, aki mint ismert könyvbarát könyvtára legértékesebb korai nyomtatványainak és mult századi ritka „editio princeps”-einek szép gyűjteményével gazdagította múzeumunk könyvanyagát. Mit jelent régi pergamentektől XVI.—XVII. századi korai kiadványoktól megválni, azt csak az tudja megérteni, aki maga is könyvbarát. — Dr. Kepes János 77 kötetes adománya között ott találjuk *Albertus Magnus*, *Mattheus Dresserus* és *Salamon Albertus* 1580-ból való híres orvostudományi könyvét; *Octavio Mirandola* anthológiáját híres költőkből 1549-ből; *Jacobus Raevardus* könyvét 1564-ből a híres Brügges-i (Belgium) Hub. Goltzius nyomdából régi finom bőrkötésben. Ott vannak *Aristoteles* politikai művei, egy velencei nyomtatvány 1568-ból. — A XVII. híres kiadványa *Barclay*: Argenis-e valamint annak XVIII. századi magyar fordítása; *Hildebrand* híres *Magia Naturalis* 1612-ből és *Mylius*: *Basilica philosophia*-ja 1618-ból, a chemia két régi emléke eredeti metszetekkel. — Magyar szempontból fontos a Thököly felkelés, illetőleg a felszabadító háború története 1687-ből (Egykori francia kiadvány: *Histoire des Troubles de Hongrie*); Ott találunk egy régi sebész-orvosi könyvet a XVII. század elejéről, *Rufus*: Nagy Sándorát; *Aesopus* fabuláit.

A magyar nyelvű kiadványok közül meg-

említjük a debreceni tudós *Hatvani* professornak egy művét 1757-ből (Debrecen). *Pápai Páriz* szótarának első kiadását (Lőcse 1708); *Széchenyi István*: Kelet népe, Údvrlede c. műveit; *Kossuth Lajos* válaszát Széchenyinek.

Mindezekon kívül több a XVIII. századból származó jogtudományi mű szerepel a gyűjteményben, valamennyi ma már ritkaságszámba menő kiadvány. — Mikor ezen a helyen is megköszönjük Dr. Kepes János nemes gesztusát, mellyel a múzeum idők felett álló hivatását, mint a kultúra fejlődéstörténetének őreit értékelte, nem mulasztjuk el megemlíteni, hogy ügyvezető-alelnökünk nemcsak a mult iránt tanúsít nemes érdeklődést, hanem a jelen kulturális törekvései, művészeti, irodalmi irányai is buzgó pártfogójukat találják benne. — Űri otthona a modern magyar festőművészet nagyjainak finom ízléssel kiválasztott tárháza, berendezése az iparművészet válogatott remekműve; Könyvtára a kuitúra legszélesebb körét felölelő egyetemes érdeklődéséről tanuskodik. — Telve eszmékkel, telve alkotásvággyal él benne városunk életében és igyekszik annak művészi irányítását, külső és belső műizlésének kifejlődését elősegíteni. — Nemes adományának anyagi értékelése mellett ezt a szellemi értéket, mely még sok kikezdsnek biztos ígérete, becsüljük meg, amikor azt kívánjuk, hogy sokáig áldozhassa szelleme kincseit ez ősi királyi város kulturájának oltárára. D—.

Ásatás Sárkeszin. A „Székesfehérvári Szemle” mult évi decemberi számában már megemlékeztünk arról, hogy Sárkeszin a református egyházközség telkén domborműves Mithras emléket és oltárköveket találtak és szolgáltatottak be a múzeumba. Az értékes leletek lelőhelyének átkutatása a decemberi hideg miatt akkor nem történetelt meg, de amint kitavaszkodott, a múzeum vezetősége f. évi március 24- és 25-én elvégezte az ásatást. A két napi munka eredményeként kiderült, hogy a Mithras-emlék lelőhelyén állott szentély alapfalából csak két-három méternyi részlet maradt fenn és így annak körvonalait megállapítani nem lehetett. Érdekes megfigyelés volt a Mithras-szobor és oltárkövek fekvőhelyének közvetlen szomszédságában talált tűzhelymaradvány, mely az itt bemutatott áldozatokkal hozható összefüggésbe. Az ásatás közben előkerült tárgyak: két római mécses (8669-70) az egyiknek fenekén FORTIS felirat, apróbb feliratos töredék, jórészt kiegészítő részei az oltárköveknek, és néhány nagyon finom márványból faragott domborműves töredék, melyekhez hasonlóak már a korábban beadott leletek között is voltak. A most előkerült töredékekből megállapítható, hogy e finom márványból faragott domborműves töredékek egy kisebb, keretbe foglalt Mithras-domborműnek darabjai. Ennek bizonyossága a dombormű közepéből származó, bikát ábrázoló töredék Mithras rajta fekvő lábával. A babérkoszorúval övezett keretnek mezőkre osztott részeit mitológikus jelenetek díszítik.

Adatok Mány régészetéhez. A múzeum vezetősége tudomást szerezve arról, hogy Mányon régi alapfalak feltárása közben különféle régiségek kerültek felszínre, március 26-án helyszíni szemlét tartott a kérdés tisztázására. A vizsgálat igazolta a hír valódiságát, amennyiben Csörgei Istvánnak Kőhányás-dűlő I. alatti földjén tényleg alapfalakat találtak, melyen bementése részint egy kis.ebb szobákra osztott épület maradványai lehettek. Az alapfalakból kiszedett kövek, a terepen szerteszét heverő peremes téglatöredékek, cserepek és vakolatförmelések római építményre vallanak. Ezt igazolja két ugyanazon területen talált római érem is: Philippus római császár ezüst denárja és egy bronzérem (Philippus?). Ugyanitt Szőnyi József földjén kövel letakart, kövekből összrakott két csontvázas sirt is bontottak föl. Sőt kőkoporsóra is emlékeznek. Azt hogy hová lett, nem tudják megmondani. Sárközi Zsigmond házánál kocsit ábrázoló római követ őriznek. Darabos Balázs, ny. ref. rektor Claudiusféle érmet ajándékozott a múzeumnak.

A kiutazás további eredménye Sudi Mihály adományából ōrshegyi szőlőjében talált őskori orsógomb (8675) és három köeszköz: lyukas kőbalta töredéke zöldes palás kőzetből (8672), tojásdad alakú kőbuzogány lyukkal, három darabból összeragasztva (8673), 12 cm. hosszú kőek kékeszürke palás kőzetből, élének két sarka csonka (8674). Érdekes, hogy a buzogány ragasztása csak a felületét bevonó, utólag képző-

dött kruszta leoldása után lett látható, tehát valószínű, hogy az összeragasztás eredeti. Ezt igazolja a fehér szemcsés ragasztó anyag is. Dauner János, róm. kath. tanító 20'5 hosszúságú, tehát tekintélyes nagyságú kőbaltát njándékozott. (8671). Közlelbbi lelőhelye ismeretlen. — Darabos Balázs bementése szerint 1919-ben a Vadalmási-dűlő erdőbirtokossági területén vastusbusan körülbelül egy marék mennyiségű érmet vetett az eke felszínre. A leletet bemutatták Budapesten a Nemzeti Múzeumnak, ahol a megfelelőket kiválogatva a többi visszaadták. E visszakapott érmekeket Darabos József adománya folytán a székesfehérvári múzeum kapta meg. A 77 darab érem I. Mátyás, II. Ulászló és II. Lajos korából származó dénárok. (159/1933) — Fekete Lajos jelentése szerint 1932 november havában háza mellett pincét épített, miközben koporsó maradványaira akadtak. A koporsón talált réztábla felirata: Karátsonyi Andrásy Mária grófnő Elviramajor. A betük alakja szerint a lelet legfeljebb 100 éves lehet. — A református templom ónból készült egyházi edényei: 1) kanna, felirata: A mányi helv: confession lévő | Sz. eklézsia számára készítette | néhai Galambos Gergely és el | Maradoss: özvegye: Hajdu Mária | M:D:C:C.L.XXVII. esztendőben. — 2) Erős András vette 1763 — feliratos kanna. — 3) J C D 1718 — feliratos kanna. — 4) Használtonkivüli kanna a következő felirattal: Mányi Rf, Sz. Ekl. vette ezen kannát. — 5) Óntányér díszítéssel, használton kívül. Özv Adám Istvánné óntányért ajándékozott a múzeumnak, egy barokk faragású parasztszék (8678.) vétel útján való szerzemény.

A rácalmási urnatemető és mérföldkő.

Rácalmásról, mint már máskor is, ez alkalommal is Ridlinger Mátyás, ny. igazgató tanító, értesítette a múzeumot ott talált régiségekről. A március 28-án tartott helyszíni szemle szerint e régiségek lelőhelye Füller József tanyája, ahol bronzkori urna sírokat tárt fel szántás közben az eke és egy újabb római mérföldkővet is találtak. Füller József ajándéka folytán az urnatemetőből beszálított tárgyak: 1) 61 cm, magas urna ragasztott nyakkal, két füllel és a fülek alatt 4 barázdás íves díszítménnyel, szájbősége 32 cm; 2) 26 cm. magas fazékforma edény haránt irányu, szabálytalan hornyolással, hibás pereme szélén négyes bütyök, szájbősége 20 cm.; 3) Kétfülű tál, az egyik fül és az oldalrész egyharmada hiányzik, mag. 10, átmérője 21 cm.; 4) Két kis talpas csésze füllel, a fül alatt rovátkás dísz, az egyiknek feneke négyszögletes, mag. 6, szájb. 10 cm. 5) Kis füles tál, alsó részén 4 hornyolós szalag és gödörkés dísz, mag. 4, átm. 10 cm. 6) Öt darab különböző alaku kis füles pohár; 7) bronz nyakperce, egyik vége törött, a másikon gyűrűs visszahajlás, két végének egymástól való távolsága 9 cm. (8679—90.) — A mérföldkőnek pontos lelőhelye a tanyára vezető úttól délre fekvő szántóföldnek a réttel határos része. Feliratát teljesen lefaragták. Két év leforgása alatt ez már a negyedik Rácalmáson talált mérföldkő, melyek

egymástól alig néhány kilométer távolságra fekszenek. Hármat a székesfehérvári múzeum őriz, a legutóbbit hiányzó felirata és a költséges szállítás miatt nem hozatta be.

A képtár gyarapodása. A múzeumegyesület nemcsak butorzat átengedésével támogatta a Vörösmarty-Társulatot, képkiallítása alkalmából, anyagi erejéhez mérten a vásárlásból is kivette részét. Vételei; *K. Say Tekla* pasztell képe a Göbel János térről, *Matusek István* pasztell képe a Velencei tórról, *Pallay Imre* „Gordonkás” c. krétarajza, *Pruckner Ferenc* vízfestménye: Munka végzetével. *Dr. Hóman Bálint* kegyes jóindulatából mint állami letét kapta meg a múzeum a következőket: *Dr. Heller András*: Antibes főtere, olajfestmény; *Fenyves Sándor*: Csenedélet, tempera; *Bara Ikusz Henrik*: Kapások, vízfestmény; *Matusek István*: Borulás, pasztell; *Pallay Imre*: Kompozíció és Nyomortanya, krétarajz; *Bencze (Binder) László*: Öreg paraszt, krétarajz; *Kerekes József*: Nádorcsatorna, olajfestmény.

Különfélék. Néprajzi tárgyak: Saraglyás vella fából (8655), *Schiffer József* Bakonysárhány, ajándéka; juhászbót kosfejvel, faragta *Auer József* juhász Sárkeszi; ürgefogó, készítette és ajándékozta *Dudar József* Hercegfalva; agyagkorsó, felirata készült Palotán 1857-ik esztendőben, *Frank József* aj. *Kerekes István*, *József* és *János* egy régi szekrényt, *Schlammadinger Gyula* a Székesfehérvári és Fejérmegyei Vas- és fémközpont Direktorium pecsétjét, *Varga Hermann* gyöngy csengetyűhúzó, *Gerencsér János* Adonyból Szent-háromságot ábrázoló régi faszobrot ajándékoztak a múzeumnak. A madárgyűjtemény szaporulata: *Kerecsensólyom* csere *Radetzky Dezső*-vel, sarki buvár *Kisteleki* honvédszázados ajándéka. Városi letét két db. a kommunizmus idejéből való gummi pecsétlő. Néhai *Dr. Klauz György* nagyprépost hagyatéka: *Hermann Ottó* emlékérem, a TЭСZ díszjelvénye, a XII. orsz. kath. nagygyűlés jelvénye, pecsétnyomó lemez *Farkas Imre* székesfehérvári püspök monogramjával és cimérével, *Kunwald Cézár* Prokászka-képének fényképmásolata, régi papír pénzek.

Hivatalos tudósítások.

Választmányi ülés. Március 30-án tartott választmányi ülésünk ünnepszámba ment, mert a teljes választmány és múzeumunk barátainak körében ott üdvözölhattük *Dr. Hóman Bálint* vall. és közoktatásügyi miniszter urat, ki gróf Széchényi Viktor főispán, egyesületünk elnöke, *Dr. Havranek József* alispán, *Dr. Csitány G. Emil* polgármester, alelnökeink és *Mátrai Rudolf* tanker. kir. főigazgató kíséretében érkezett meg. Az ülést gróf Széchényi Viktor nyitotta meg üdvözölve a minisztert és megköszönve a múzeum jóindulatú támogatását. Utána *Marosi Arnold* múz. igazgató ismertette a Sz. István bazilika helyén talált királysirok sorsát és tette meg előterjesztését azoknak visszaszerzése érdekében. Eredeti jegyzőkönyvekkel támogatva indítványát, kérte, hogy

III. Béla és neje tetemeit *kikapcsolva* a többi Budapestre került, de meg nem állapított királyi tetemet (*Sarolta? Vazul? Szár László?*) a város és megye törvényhatósága kísérelje meg visszaszerezni számunkra. A miniszter szerint a budapesti ferencrendiek kriptájában is lehetnek még tetemek, egyébként nem talál nehézséget a kérdés elintézésére vonatkozólag. Visszahozható volna esetleg III. Béla eredeti vörös márványkoporsója is és talán a most vitás Szent István szarkophág is... A választmány örömmel vette tudomásul a miniszter választát és az előterjesztést magáévá tette. Ezután a Szent István napi, illetőleg Nagy Boldogasszony napi (aug. 15) városi ünnepségek keretében lezajló város illetőleg kulturtörténeti kiállítás megrendezésére vonatkozólag tett *Marosi Arnold* előterjesztést. Szerinte történelmi kiállításról megfelelő anyag hiányában nem lehet szó, ellenben kulturális kiállítást inkább meg lehetne valósítani. A kérdéshez elsősorban maga a miniszter szólt hozzá, amennyiben történeti kiállítás keretét meg lehetne ugyan tartani, de a kulturintézmények ismertetése helyett inkább ipar- és mezőgazdasági kiállítást látna szívesebben. *Dr. Csitány G. Emil* polgármester a nézeteket igyekezett tisztázni; ő a múzeum jelenlegi anyagára gondolt, mely célszerű átcsoportosítással teljesen megfelelné a kívánt célnak, sőt azt ki lehetne egészíteni egyéb kulturtörténeti jelentőségű emlékekkel is. E két pont letárgyalása után a választmányi ülés rendes ügyei kerültek szóba, melyek előtt *Dr. Hóman Bálint* és kísérete eltávozott.

Az elnöki széklet *Dr. Havranek József* alispán vette át és elsőnek *Dormúth Árpád* titkár számolt be a múzeum könyvtárának ritkabecsi szaporulatáról, mely *Dr. Kepes János* ker. közjegyző, az egyesület ügyvez. alelnökének nagy áldozatkészségéről tesz tanubizonyságot. A nemes adományért a választmány legmelegebb köszönetét fejezte ki és emléket jegyzőkönyvben örökíti meg. *Marosi Arnold* múzeumi igazgató tette meg jelentését az Egyesület folyóügyeiről. Ismertette a Vall. és Közokt. Miniszt. leiratát a Vörösmarty-Társaság kiállításán vásárolt képek átengedéséről. Székesfehérvár város értesítette az Egyesületet, hogy 1933 évben 1800 P évi segélyben részesíti, melyet negyedévi részletekben utal ki. Ugyanekkor a nm. Miniszter úr 800 P évi segélyt és 500 P rendkívüli segélyt helyezett kilátásba. A polgármester felszólította az Egyesületet, hogy miként a múltban, most is vegyen részt a városépítési törekvésekben. Határozatként a Szemlében készséggel helyet adunk enemű közleményeknek, ilyen tárgyú előadást igyekszünk előadásorozatunkba beállítani és ilyen irányú kiállítást a magunk erejével támogatni. Végül igazgató előterjeszti a rendkívüli államsegély felhasználásáról szóló előirányzatot. A pénztári és titkári jelentés után a múzeumi munkálatokról számolt be, majd köszönettel nyugtázza az adományozók áldozatkészségét, mely egyúttal a múzeum szeretetének tanúbizonysága.

Felelős kiadó:

KÉRI NÁNDOR